

NEMANJA VUKSANOVIĆ¹

E-mail: nemanja.vuksanovic@ekof.bg.ac.rs

ZARADA NASTAVNIKA KAO DETERMINANTA KVALITETA OBRAZOVNOG PROCESA U SRBIJI

TEACHERS' SALARY AS DETERMINANT OF EDUCATIONAL PROCESS QUALITY IN SERBIA

JEL KLASIFIKACIJA: H52, I21

APSTRAKT:

Predmet rada jeste analiza zarade nastavnika u osnovnom i srednjem obrazovanju u Srbiji. Cilj rada jeste da na osnovu odgovarajućih indikatora ukaže na cenjenost nastavničke profesije shodno zaradi koju nastavno osoblje u Srbiji ostvaruje. Značaj ovakve analize se tiče činjenice da zarada nastavnika predstavlja važnu determinantu kvaliteta obrazovnog procesa. Rezultati analize ukazuju da je zarada nastavnika u osnovnom i srednjem obrazovanju, posmatrano kako apsolutno tako i relativno, nisko cenjena. Jedno od mogućih objašnjenja ovakvog stanja se tiče izražene feminizacije nastavničke profesije u Srbiji.

KLJUČNE REČI:**ZARADA NASTAVNIKA, KVALITET OBRAZOVNOG PROCESA, FEMINIZACIJA**

ABSTRACT:

The subject of the paper is the analysis of teachers' salary in primary and secondary education in Serbia. The aim of this paper is to show the appreciation of the teaching profession using the appropriate indicators related to the salary of teaching staff in Serbia. The importance of this analysis is based on the fact that teachers' salary represents a significant determinant of the educational process quality. The results of the analysis indicate that the salary of teachers in primary and secondary education in Serbia are underestimated in both absolute and relative terms. One of the possible explanations for this situation concerns the pronounced feminization of the teaching profession in Serbia.

KEYWORDS:**TEACHERS' SALARY, QUALITY OF EDUCATIONAL PROCESS, FEMINIZATION**

1. UVOD: ZNAČAJ ZARADE NASTAVNIKA

Brojne studije (e.g. Hanushek and Kimko, 2000; Lee and Barro, 2001; Willms, 2006; Woessmann and West, 2006) su poslednjih godina bile sprovedene u cilju utvrđivanja na koji način kvalitetnije obrazovanje utiče na razvojne ishode nacionalnih ekonomija i, naročito, faktora koji doprinose poboljšanju kvaliteta obrazovanja. Teorijski, ali i empirijski, veza koja postoji između kvalitetnog obrazovanja, s jedne strane, i zarade pojedinca i stope ekonomskog rasta, s druge strane, sasvim je jasna – uspešniji obrazovni ishodi itekako utiču na povećanje razvojnog potencijala zemlje. Imajući u vidu rezultate studija o značaju kvaliteta obrazovanja na mikro i makro nivou, od posebne važnosti je sprovođenje reformi obrazovnih sistema u cilju poboljšanja obrazovnih postignuća. Da bi reforme bile sprovedene na odgovarajući način, kreatori politika obrazovanja moraju biti upoznati sa faktorima koji utiču na obrazovna postignuća učenika, odnosno determinantama kvaliteta obrazovanja. S tim u vezi, sve veći broj radova iz oblasti ekonomije obrazovanja usmeren je na identifikovanje osnovnih determinanti kvaliteta obrazovanja (Hanushek and Wossmann, 2007). Upravo se jedna od tema kojom se bavi ekonomija obrazovanja odnosi na identifikovanje osnovnih faktora koji determinišu obrazovne ishode. Pažnja istraživača je uglavnom usmerena na izučavanje faktora poput: (1) izdavanja za obrazovanje, (2) plate nastavnika i (3) veličine odeljenja (Vuksanović, 2016). Obrazovni ishodi obično se posmatraju putem rezultata učenika na međunarodno uporedivim testovima u domenu čitalačke, matematičke i naučne pismenosti. Posebno, u poslednjih nekoliko godina finansijska pismenost dobija na značaju. Ovo proističe iz činjenice da su makroekonomske posledice finansijske nepismenosti izrazito nepovoljne u periodu ekonomske krize, što se odražava preko negativnih implikacija na odluke koje su vezane za štednju i investicije (Ješić, 2017).

Međutim, definisanje jedinstvenog načina za poboljšanje obrazovnih ishoda predstavlja i dalje mnogo veći problem nego što se na prvi pogled čini. Naime, nijedna opšta teorija o tome šta determiniše kvalitet obrazovanja nije bila empirijski potvrđena (UNESCO, 2005). Ono što otežava generalizaciju rezultata jesu pre svega kontekstualne razlike koje ograničavaju transferabilnost preporuka za unapređenje obrazovnog procesa iz jedne u drugu zemlju. Ali, bez obzira na činjenicu da obrazovni sistemi u različitim zemljama funkcionišu u različitim uslovima, jedan od faktora kvaliteta obrazovanja prema određenim studijama (e.g. OECD, 2011; UNICEF, 2011) koji zavređuje pažnju kreatora obrazovnih politika jesu zaposleni u obrazovanju, a posebno nastavno osoblje. Drugim rečima, kako bi reforma obrazovnog sistema bila sprovedena na odgovarajući način, a u cilju unapređenja kvaliteta obrazovnog procesa, neophodno je sprovesti analizu karakteristika nastavnog osoblja.

Jedna od ključnih karakteristika svakako jeste zarada nastavnika, koja je od posebne važnosti imajući u vidu činjenicu da se najveći deo izdataka za obrazovanje odnosi upravo na zarade zaposlenih. Relativno niska zarada nastavnika u određenoj zemlji ukazuje na činjenicu da je nastavnička profesija nisko cenjena, što posledično ima negativne implikacije i na kvalitet obrazovnog procesa u toj zemlji. Naime, u literaturi postoje dva potencijalna objašnjenja postojanja jake veze između zarade nastavnika i obrazovnih ishoda. Prvo objašnjenje počiva na stavu da veća zarada nastavnika čini profesiju podučavanja konkurentnijom – veća zarada nastavnika će nastavnicima pružiti značajan podsticaj za kontinuirano poboljšanje kako bi do posla došli ili kako bi ga zadržali, što će posledično

uticati i na bolje obrazovne performanse učenika. Drugo objašnjenje se zasniva na tome da će veća zarada nastavnika poboljšati njihov relativni položaj u ukupnoj distribuciji zarada u zemlji, promovirajući na taj način profesiju podučavanja. Kao rezultat boljeg relativnog položaja, sve veći broj diplomaca će želiti da dođe do posla nastavnika, što će ovu profesiju učiniti selektivnijom u pogledu kvalifikacija i iskustva – veća zarada će privlačiti kvalitetnije diplomce, pa će i rezultati obrazovnog procesa biti bolji (Dolton and Marcenaro-Gutierrez, 2011).

Ipak, UNESCO u *EFA Monitoring Report 2005* navodi da je u mnogim OECD zemljama kvalitet obrazovanja, meren rezultatima na međunarodno uporedivim testovima, poslednjih decenija opao iako su u mnogim slučajevima resursi uloženi u obrazovanje (izdvajanja po učeniku i nastavniku) bili i više nego udvostručeni. Povećanje izdvajanja za obrazovanje, posmatrano kao procenat BDP-a ili po učeniku, trebalo bi da poboljša kvalitet obrazovanja. Paradoksalno, rezultati navedenog izveštaja pokazuju da to nije bio slučaj – u velikom broju zemalja procentualno povećanje izdvajanja za obrazovanje nije bilo praćeno odgovarajućim poboljšanjem kvaliteta obrazovnog procesa. U *EFA Monitoring Report 2005* se spominje i da je u periodu od 1970. do 1995. godine u 8 od 11 zemalja OECD-a zapravo došlo do pogoršanja kvaliteta obrazovnog procesa i pored toga što je u čak šest zemalja povećanje izdvajanja za obrazovanje iznosilo i do 100%. Kao moguća objašnjenja ovog paradoksa mogu se izdvojiti sledeće činjenice: prvo, u navedenom periodu treba istaći rastuću moć sindikata obrazovanja i poboljšanje položaja žena na tržištu rada, čime su najsposobnije pripadnice ženske populacije napustile profesiju podučavanja i prešle na druge plaćenije poslove; drugo, u posmatranom periodu procentualno povećanje BDP-a po glavi stanovnika, u slučaju nekih zemalja je bilo veće od procentualnog povećanja izdvajanja po učeniku; treće, zarade nastavnika su u navedenom periodu značajno bile uvećane s obzirom na to da one čine 60–90% ukupnih izdvajanja po učeniku. Međutim, u mnogim zemljama zarade nastavnika bile su uvećane relativno manje nego zarade nekih drugih profesija. Posledično, iako su sredinom devedesetih godina realno bili u boljem položaju nego početkom sedamdesetih godina prošlog veka, nastavnici su u stvari bili u relativno lošijem položaju u odnosu na druge profesije. Imajući u vidu značaj zarade kao motivacionog faktora, ova činjenica može u velikoj meri da objasni pomenuti paradoks (Vuksanović, 2015). Stoga je poslednjih godina kroz različite studije u oblasti obrazovanja (e.g. Allegretto et al., 2011; UNICEF, 2011; OECD, 2015) istaknut značaj zarade nastavnika kao determinante kvaliteta obrazovnog procesa. Belfield i Hejvud (2008), su tako, na primer, ispitali uticaj zarade nastavnika na obrazovna postignuća učenika. Posebno, ispitan je uticaj sistema formiranja zarada nastavnika prema performansama, i pokazano je takav sistem doprinosi poboljšanju obrazovnih ishoda. Gilpin i Kaganovic (2012) su, pak, istraživali na koji način kvantitet i kvalitet nastavnog osoblja u određenom sistemu obrazovanja determinišu ishode koje će taj obrazovni sistem ostvariti.

Imajući u vidu prethodno rečeno, predmet rada jeste analiza zarade nastavnika u osnovnom i srednjem obrazovanju u Srbiji. Cilj rada jeste da na osnovu odgovarajućih pokazatelja ukaže na cenjenost nastavničke profesije shodno zaradi koju nastavno osoblje u Srbiji ostvaruje.

2. IZDVAJANJA ZA OBRAZOVANJE U SRBIJI

Prema podacima Svetske banke u Srbiji se u periodu od 2015. do 2019. za obrazovanje posmatrano kao procenat BDP-a izdvaja između 3,5% i 3,7% – što je manje od nivoa izdvajanja za obrazovanje u zemljama Evropske unije, gde se u proseku izdvaja oko 5,5% BDP-a. Ukoliko se izdvajanje za obrazovanje posmatra kao procenat ukupnih državnih izdataka, u Srbiji se u navedenom periodu izdvajalo oko 9%, što je na nivou izdvajanja za obrazovanje u zemljama Evropske unije. Posmatrano po obrazovnim nivoima, u navedenom periodu je izdvajanje za osnovno obrazovanje kao procenat ukupnih državnih izdataka za obrazovanje bilo najveće i iznosilo je nešto više od 45%, što odgovara donjoj granici preporučene vrednosti prema *EFA-FTI Progress Report 2004*. Međutim, u Srbiji se može uočiti negativan trend kretanja vrednosti izdvajanja za obrazovanje, posmatrano kao procenat BDP-a ili kao procenat ukupnih državnih izdataka. Naime, u posmatranom periodu izdvajanje za obrazovanje kao procenat BDP-a je opalo za 7%, a izdvajanje za obrazovanje kao procenat ukupnih državnih izdataka je opalo za oko 1%. Ovakav trend kretanja vrednosti izdvajanja za obrazovanje u Srbiji nije u skladu sa preporukama međunarodnih organizacija, poput UNESKA ili UNICEFA, koje se odnose na povećanje izdvajanja za obrazovanje. Od posebne važnosti je analiza prirode izdvajanja za obrazovanje. Ukupna izdvajanja za obrazovanje se prema prirodi, u skladu sa OECD klasifikacijom, mogu dekomponovati na: tekući deo koji se odnosi na novčane kompenzacije nastavnog i nenastavnog osoblja, tekući deo koji se tiče ostalih izdvajanja koja nisu novčane kompenzacije nastavnog i nenastavnog osoblja i kapitalni deo izdvajanja. Tekuća izdvajanja koja se odnose na novčane kompenzacije nastavnog i nenastavnog osoblja predstavljaju u svim zemljama najveći deo ukupnih izdvajanja za obrazovanje. Ova konstatacija važi i u slučaju Srbije. Tako se u Srbiji u periodu od 2015. do 2019. godine, prema podacima UNESKA, od ukupnih izdvajanja za obrazovanje oko tri četvrtine se u proseku odnosilo na tekuće izdvajanje za novčane kompenzacije nastavnog i nenastavnog osoblja. Štaviše, u Srbiji je primetan rast ovih izdvajanja budući da je 2015. godine na novčane kompenzacije nastavnog i nenastavnog osoblja odlazilo oko 75% ukupnih izdvajanja za obrazovanje, dok je 2019. godine na ta izdvajanja odlazilo oko 78%, što predstavlja rast od 4,8%. Iako podaci o tome koliki se deo ukupnih izdvajanja za obrazovanje odnosi na novčane kompenzacije isključivo nastavnog osoblja nisu dostupni, može se pretpostaviti da izdvajanja za zarade nastavnika imaju veoma visok udeo. Takođe, imajući u vidu da bi vrednost tekućih izdvajanja koja se odnose na novčane kompenzacije nastavnog i nenastavnog osoblja, prema preporuci *EFA-FTI Progress Report 2004*, trebalo da iznosi oko 70% ukupnih izdvajanja za obrazovanje, može se konstatovati da su posmatrana izdvajanja u Srbiji na nivou preporučene vrednosti.

► TABELA 1. IZDVAJANJA ZA OBRAZOVANJE I PRIRODA TIH IZDVAJANJA U SRBIJI U 2019. GODINI

	2015	2016	2017	2018	2019	PROMENA (U %)
Izdvajanje za obrazovanje kao % BDP-a	3,79	3,64	3,71	3,58	3,52	-7,12
Izdvajanje za obrazovanje kao % ukupnih državnih izdataka	8,87	8,69	9,26	8,80	8,78	-1,01
Tekuća izdvajanja za novčane kompenzacije nastavnog i nenastavnog osoblja kao % izdvajanja za obrazovanje	75,1	75,0	75,1	76,5	78,7	+4,79

Izvor: Svetska banka i UNESKO

Prethodna analiza ukazuje na to da zarada nastavnika predstavlja najveći pojedinačni trošak u oblasti obrazovanja. S tim u vezi, nije iznenađujuće da tema zarade nastavnika poslednjih nekoliko godina dobija na značaju, posebno ako se tome pridoda i potreba konsolidacije javnih finansija velikog broja zemalja. Naime, rastući javni dug u ovim zemljama je podstakao kreatora politike obrazovanja na smanjivanje ukupnih državnih izdataka, pa samim tim i izdataka za obrazovanje. Budući da novčane kompenzacije predstavljaju važan element uslova rada, koje su od značaja za privlačenje, razvoj i zadržavanje kvalifikovanog nastavnog osoblja, kreatori obrazovnih politika bi trebalo da sa puno pažnje analiziraju zaradu nastavnika u cilju obezbeđivanja kvaliteta podučavanja, s jedne strane, i balansiranih izdvajanja za obrazovanje, s druge strane (OECD, 2015).

3. ZARADA NASTAVNIKA U SRBIJI

U većini OECD zemalja zarada nastavnika raste sa nivoom obrazovanja u kojem je nastavnik zaposlen. Na primer, u Belgiji i Danskoj nastavnik zaposlen u srednjem obrazovanju sa 15 godina radnog iskustva zarađuje u proseku 30% veću zaradu u odnosu na nastavnika zaposlenog u osnovnom obrazovanju sa istim brojem godina radnog iskustva. Ali, u određenom broju OECD zemalja razlike u zaradi nastavnika zaposlenih na različitim nivoima obrazovanja su ili neznatne ili ne postoje. U Japanu i na Islandu, na primer, prosečna zarada nastavnika zaposlenog u srednjem obrazovanju veća je za oko 5% u odnosu na prosečnu zaradu nastavnika zaposlenog u osnovnom obrazovanju. U Grčkoj, Portugalu i Slovačkoj prosečna zarada nastavnika zaposlenog u osnovnom i srednjem obrazovanju je identična. Takođe, u većini OECD zemalja zarada nastavnika raste sa brojem godina radnog iskustva. Odložena novčana kompenzacija, koja nagrađuje zaposlenog za ostanak u radnoj organizaciji i za ostvarenje uspostavljenih kriterijuma performansi u toj radnoj organizaciji, koristi se u velikom broju zemalja prilikom definisanja strukture zarade nastavnika. U OECD zemljama prosečna zarada nastavnika u osnovnom i srednjem obrazovanju sa 10 i 15 godina radnog iskustva veća je za 25% i 35%, respektivno, u odnosu na prosečnu zaradu nastavnika na početku podučavanja u tim obrazovnim nivoima (OECD, 2020).

Prosečna mesečna bruto zarada nastavnika u Srbiji zaposlenog u osnovnom obrazovanju na početku rada, prema podacima Uprave za trezor Ministarstva finansija za 2019. godinu², iznosila je oko 73.000 dinara, dok je za nastavnika zaposlenog u srednjem obrazovanju ona iznosila nešto manje od 74.000 dinara. U osnovnom obrazovanju za navedeni period prosečna mesečna bruto zarada nastavnika sa 10 godina radnog iskustva iznosila je blizu 75.500 dinara, a sa 15 godina radnog iskustva iznosila je oko 78.000 dinara. Što se tiče srednjeg obrazovanja, prosečna mesečna bruto zarada nastavnika sa 10 i 15 godina radnog iskustva iznosila je oko 76.000 dinara i 78.000 dinara respektivno, prema podacima za posmatranu godinu. Na osnovu prethodno rečenog može se konstatovati sledeće: prvo, prosečna zarada nastavnika je ista za nastavnike zaposlene na različitim nivoima obrazovanja; drugo, prosečna zarada nastavnika raste sa povećanjem godina radnog iskustva, što nije neočekivano budući da je zarada nastavnika u Srbiji određena

2 Prosečna zarada nastavnika u osnovnom i srednjem obrazovanju računata je kao mesečni prosek za posmatrani period. Podaci o zaradi nastavnika u visokom obrazovanju nisu dostupni, budući da finansiranje visokog obrazovanja nije centralizovano u potpunosti.

na osnovu Uredbe o koeficijentima za obračun i isplatu plata zaposlenih u javnim službama i Uputstva Uprave za trezor Ministarstva finansija o obračunu zarade nastavnika. Naime, na osnovu ovih akata zarada nastavnika u osnovnom i srednjem obrazovanju se računa kao količnik proizvoda broja časova za redovan rad, osnovice za obračun i isplatu plata zaposlenih u obrazovanju, ukupnog koeficijenta, pedagoške norme, s jedne strane, i proizvoda ukupnog broja sati i broja 100, s druge strane.³ Pri tom ukupni koeficijent predstavlja zbir osnovnog koeficijenta i dodatka na osnovni koeficijent po osnovu rukovođenja, starešinstva, rada u kombinovanim odeljenjima, rada u odeljenjima za decu ometenu u razvoju, specijalizacije i usavršavanja u pogledu stručne spreme. Takođe, ova-ko izračunata zarada uvećava se po osnovu godina radnog iskustva, tj. minulog rada, za 0,4% za svaku godinu radnog staža. Treba imati u vidu da Uredba ne predviđa različite koeficijente za nastavnike zaposlene u osnovnom i srednjem obrazovanju, te stoga razlike u visini zarade nastavnika u ovim obrazovnim nivoima ne mogu ni biti izražene.⁴

► TABELA 2. PROSEČNA MESEČNA ZARADA NASTAVNIKA U REPUBLICI SRBIJI ISKAZANA U DINARIMA ZA NIVO OSNOVNOG I SREDNJEG OBRAZOVANJA U 2019. GODINI

		2019	SRBIJA
Osnovno obrazovanje	u dinarima	početna zarada	73.552
		zarada posle 10 godina iskustva	75.679
		zarada posle 15 godina iskustva	78.074
Srednje obrazovanje		početna zarada	73.710
		zarada posle 10 godina iskustva	75.929
		zarada posle 15 godina iskustva	78.343

Napomena: (1) podaci o prosečnoj mesečnoj zaradi nastavnika se odnose na bruto iznos za nastavnike sa obimom angažovanja 100%

Izvor: proračun autora na osnovu podataka Uprave za trezor Ministarstva finansija

U svrhu komparacije zarada nastavnika u različitim zemljama potrebno je zaradu nastavnika izraziti u jedinstvenoj valuti, najčešće u američkim dolarima iste kupovne moći. Iskazano u USD PPP, prosečna početna mesečna bruto zarada nastavnika u Srbiji je, prema podacima Uprave za trezor Ministarstva finansija za 2019. godinu, za zaposlenog u osnovnom obrazovanju iznosila oko 1.450 USD PPP, dok je za zaposlenog u srednjem obrazovanju iznosila oko 1.500 USD PPP. U poređenju sa OECD i EU zemljama iznos prosečne početne mesečne bruto zarade nastavnika u Srbiji zaposlenog u osnovnom i srednjem obrazovanju manji je oko 2,5 puta. Naime, prosečna početna mesečna bruto zarada nastavnika zaposlenog u osnovnom i srednjem obrazovanju u OECD zemljama za 2019. godinu, prema *Education at Glance Report 2020*, iznosila je, redom, oko 3.600 USD PPP i 3.800 USD PPP. Nastavnik zaposlen u osnovnom i srednjem obrazovanju u EU zemljama za 2019. godinu u proseku je na početku podučavanja mesečno zarađivao bruto iznos od oko 3.600 USD PPP i 3.700 USD PPP. Ove razlike između prosečne

3 Za više detalja pogledati Uputstvo Uprave za trezor Ministarstva finansija o obračunu zarade nastavnika, http://www.trezor.gov.rs/uploads/news/4_49_3_49_obrasci%20lat.pdf

4 Prema važećoj Uredbi o koeficijentima za obračun i isplatu plata zaposlenih u javnim službama, osnovni koeficijent iznosi 17,32, kako za nastavnike u osnovnom, tako i za nastavnike u srednjem obrazovanju. Taj koeficijent može biti uvećan, na primer, u visini od 20% ukoliko je nastavnik na funkciji direktora škole ili u visini od 4% ukoliko je nastavnik starešina odeljenja.

mesečne bruto zarade nastavnika u Srbiji i prosečne mesečne bruto zarade nastavnika u OECD i EU zemljama postaju izraženije sa rastom broja godina radnog iskustva. Nastavnik u Srbiji zaposlen u osnovnom obrazovanju sa 10 i 15 godina radnog iskustva je u posmatranom periodu mesečno u proseku zarađivao bruto iznos od oko 1.550 USD PPP i 1.600 USD PPP, respektivno. Skoro identične iznose je zarađivao nastavnik zaposlen u srednjem obrazovanju u Srbiji sa 10 i 15 godina radnog iskustva. Komparacije radi, u 2019. godini prosečna mesečna bruto zarada nastavnika zaposlenog u osnovnom i srednjem obrazovanju u OECD i EU zemljama nakon 10 godina radnog iskustva je bila oko 2,5 puta, a nakon 15 godina radnog iskustva blizu 2,7 puta veća u odnosu na onu koju je zaradio nastavnik u Srbiji sa identičnim radnim iskustvom.

► TABELA 3. PROSEČNA MESEČNA ZARADA NASTAVNIKA U SRBIJI, OECD ZEMLJAMA I EU ZEMLJAMA ISKAZANA U USD PPP ZA NIVO OSNOVNOG I SREDNJEG OBRAZOVANJA U 2019. GODINI

		2019	SRBIJA	OECD ZEMLJE	EU ZEMLJE
Osnovno obrazovanje	u USD PPP	početna zarada	1.483	3.602	3.577
		zarada posle 10 godina iskustva	1.523	3.860	3.965
		zarada posle 15 godina iskustva	1.584	4.127	4.010
Srednje obrazovanje	u USD PPP	početna zarada	1.503	3.804	3.704
		zarada posle 10 godina iskustva	1.544	3.950	3.899
		zarada posle 15 godina iskustva	1.594	4.148	4.023

Napomena: (1) podaci o prosečnoj mesečnoj zaradi nastavnika se odnose na bruto iznos za nastavnike sa obimom angažovanja 100%

Izvor: proračun autora na osnovu podataka Uprave za trezor Ministarstva finansija i Education at Glance Report 2020

Pored analize prosečne zarade u apsolutnim izrazima, važan segment analize zarade nastavnika jeste analiza prosečne zarade u relativnom izrazu. S tim u vezi, prosečna zarada nastavnika obično se stavlja u odnos sa BDP pc ili sa prosečnom zaradom drugih profesija. Stavljanjem u odnos prosečne zarade nastavnika i BDP pc u nekoj zemlji omogućava se standardizovanje komparacije tokom vremena i kontekstualizacija novčanih kompenzacija nastavnika u pogledu bogatstva te zemlje. Iznos koji neka zemlja ulaže u nastavnike, relativno posmatrano u odnosu na njene raspoložive resurse, predstavlja aproksimativan indikator vrednosti koju ta zemlja pripisuje oblasti obrazovanja. Za nivo osnovnog obrazovanja u Južnoj Koreji i Turskoj je 2019. godine odnos prosečne godišnje zarade nastavnika sa 15 godina radnog iskustva i BDP pc najveći i iznosio je oko 2, dok je za nivo srednjeg obrazovanja taj odnos najveći u Nemačkoj i Južnoj Koreji i iznosio je nešto više od 2,3. Prosečna zarada nastavnika može se staviti i u odnos sa prosečnom zaradom drugih profesija, i to onih u kojima zaposleni imaju visoko obrazovanje, a vrednost tako dobijenog indikatora ukazuje na stepen privlačnosti bavljenja nastavničkom profesijom. Visoka vrednost odnosa prosečne zarade nastavnika i prosečne zarade ovako definisanih profesija ukazuje da će atraktivnost nastavničke profesije biti velika, dok niska vrednost navedenog odnosa nagoveštava obrnuto – neatraktivnost zanimanja nastavnika. Zemlje sa visokim i niskim odnosom prosečne zarade nastavnika i BDP pc uglavnom teže da imaju visok i nizak odnos prosečne zarade nastavnika i prosečne zarade drugih profesija u kojima zaposleni imaju visoko obrazovanje, premda postoje određeni izuzeci u odnosu na ovu pravilnost. Na primer, u Južnoj Koreji je prvi odnos visok, a drugi nizak, dok je u Španiji obratno (OECD, 2020).

Odnos prosečne godišnje bruto zarade nastavnika i BDP pc, iskazan u USD PPP,⁵ prema podacima Uprave za trezor Ministarstva finansija za 2019. godinu u Srbiji je za nivo osnovnog i srednjeg obrazovanja bio identičan i iznosio je blizu 1. Vrednost ovog odnosa ukazuje na to da je nastavnik zaposlen u osnovnom i srednjem obrazovanju Srbije na kraju 2019. godine zaradio u proseku iznos koji je u proseku zaradio svaki stanovnik Srbije. Posmatrani odnos je u poređenju sa prosekom za OECD i EU zemlje bio nešto viši za nivo osnovnog obrazovanja, a nešto niži za nivo srednjeg obrazovanja (iako su razlike gotovo zanemarljive). Naravno, treba istaći da je BDP pc Srbije za oko 3 puta manji u odnosu na prosečan BDP pc za OECD i EU zemlje. Takođe, imajući u vidu da, prema *EFA-FTI Progress Report 2004*, preporučena vrednost odnosa prosečne godišnje zarade nastavnika i BDP pc iznosi 3,5, može se zaključiti da je nastavnička profesija u Srbiji nisko cenjena, shodno vrednosti pomenutog indikatora. Ali, da takva situacija karakteriše i nastavničku profesiju u zemljama OECD i EU.

► TABELA 4. ODNOS PROSEČNE GODIŠNJE ZARADE NASTAVNIKA I BDP PC U SRBIJI, OECD ZEMLJAMA I EU ZEMLJAMA, ISKAZAN U USD PPP ZA NIVO OSNOVNOG I SREDNJEG OBRAZOVANJA U 2019. GODINI

2019		PROSEČNA GODIŠNJA ZARADA	BDP PC	ODNOS PROSEČNE GODIŠNJE ZARADE I BDP PC
				u USD PPP
Srbija	Osnovno obrazovanje	17.796	18.929	0,94
	Srednje obrazovanje	18.036		0,95
OECD zemlje	Osnovno obrazovanje	43.324	46.331	0,93
	Srednje obrazovanje	45.648		0,99
EU zemlje	Osnovno obrazovanje	42.924	46.442	0,92
	Srednje obrazovanje	44.448		0,96

Napomene: (1) podaci o prosečnoj godišnjoj zaradi nastavnika se odnose na bruto iznos za nastavnike sa obimom angažovanja 100%,

Izvor: proračun autora na osnovu podataka Uprave za trezor Ministarstva finansija i Education at Glance Report 2020

Da bi se sagledala potpunija slika o prosečnoj zaradi nastavnika u Srbiji, potrebno je analizirati njeno kretanje u poređenju za kretanjem prosečne zarade drugih profesija. Štaviše, prosečnu zaradu nastavnika bi trebalo uporediti sa prosečnom zaradom onih profesija u kojima zaposleni imaju visoko obrazovanje. Međutim, budući da takvi podaci za Srbiju nisu dostupni, analiza će biti zasnovana na komparaciji prosečne zarade nastavnika i prosečne zarade u ukupnoj privredi. Prosečna mesečna bruto zarada zaposlenog u Srbiji u oblasti obrazovanja, što uključuje kako nastavno, tako i nenastavno osoblje na svim obrazovnim nivoima, je prema podacima Republičkog zavoda za statistiku za 2019. godinu iznosila oko 78.000 dinara. Gledano po mesecima kretanje prosečne mesečne bruto zarade nastavnika u oblasti obrazovanju je bilo stabilno. Takođe, kao što je već istaknuto, razlika između prosečne zarade nastavnika zaposlenog u osnovnom i srednjem obrazovanju i zaposlenog u oblasti obrazovanja je neznatna. Pri tom treba imati u vidu i činjenicu da prosečnu zaradu zaposlenog u oblasti obrazovanja podiže vrednost prosečne zarade nastavnika u visokom obrazovanju, a spušta vrednost prosečne zarade nenastavnog osoblja. Takođe, u Srbiji je prosečna mesečna bruto zarada za sve oblasti privrede,

5 Prosečna godišnja zarada nastavnika u osnovnom i srednjem obrazovanju za Srbiju dobijena je kao proizvod prosečne zarade nastavnika u ovim obrazovnim nivoima pomnožen sa brojem meseci u toku godine.

prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, za posmatranu godinu iznosila oko 75.000. Na osnovu kretanja prosečne zarade u svim oblastima privrede može se uočiti postojanje značajnih fluktuacija u analiziranom periodu, što je donekle uobičajeno. Razlog ovih fluktuacija može biti izražena sezonska komponenta u pojedinim oblastima privrede, koja u nekim mesecima dovodi do značajnog porasta, a u drugim mesecima do značajnog pada prosečne zarade u privredi. Komparacijom kretanja prosečne zarade nastavnika u osnovnom i srednjem obrazovanju i prosečne zarade za sve oblasti privrede može se primetiti da je u 2019. godini posmatrano po mesecima prosečna zarada koju je ostvario nastavnik bila približna prosečnoj zaradi koju je ostvario zaposleni u privredi. Ova konstatacija potvrđuje prethodne stavove iznete u vezi sa odnosom prosečne godišnje bruto zarade nastavnika i BDP pc.

Međutim, potrebno je izvršiti komparaciju ovako dobijenih vrednosti za nastavnike u osnovnom i srednjem obrazovanju sa vrednostima za ostale oblasti privrede. Na jednoj strani su oblasti saobraćaja, finansija, državne uprave, snabdevanja električnom energijom, gasom i parom, kao i informisanja, koje su karakteristične po tome što je u posmatranom periodu odnos prosečne mesečne bruto zarade ostvaren u navedenim oblastima i prosečne mesečne bruto zarade za sve oblasti privrede prelazio vrednost 100. Dakle, zaposleni u ovim oblastima su ostvarili prosečnu zaradu veću od one koja je prosečno ostvarena za sve oblasti privrede. Štaviše, u pojedinim mesecima u oblastima poput finansija i informisanja vrednost pomenutog indikatora je iznosila i do 200. S tim u vezi, ova vrednost znači da je zaposleni u oblasti finansija i informisanja u tim mesecima u proseku ostvario zaradu koja je do 100% veća u odnosu na onu koja je u proseku ostvarena za sve oblasti privrede, pa samim tim i od one koju je u proseku ostvario nastavnik zaposlen u osnovnom i srednjem obrazovanju. S druge strane, građevinarstvo, prerađivačka industrija, saobraćaj, kao i zdravstvo, pored obrazovanja jesu oblasti u kojima je karakteristično to da u posmatranoj godini odnos prosečne mesečne bruto zarade ostvaren u ovim oblastima i prosečne mesečne bruto zarade za sve oblasti privrede nije prelazio vrednost 100. Tačnije, zaposleni u navedenim oblastima su u proseku ostvarili zaradu koja je bila manja ili ista u odnosu na onu koja je ostvarena za sve oblasti privrede. Konkretno, zaposleni u oblasti građevinarstva, prerađivačke industrije, saobraćaja i zdravstva su ostvarili prosečnu zaradu koja je oko 10% manja od one koja je prosečno ostvarena za sve oblasti privrede. Ukoliko posmatramo isključivo zaposlene u javnom sektoru, vrednost odnosa prosečne mesečne bruto zarade zaposlenih u oblasti obrazovanja i zdravstva i prosečne mesečne bruto zarade u privredi za sve oblasti je bila manja od 100, a zaposlenih u oblasti državne uprave je bila nešto veća od 100. Kretanje vrednosti ovog indikatora za zaposlene u ove tri oblasti javnog sektora slično je kretanju vrednosti za zaposlene u oblasti prerađivačke industrije i građevinarstva.

Imajući u vidu prethodne stavove o odnosu prosečne mesečne bruto zarade nastavnika u osnovnom i srednjem obrazovanju i prosečne mesečne bruto zarade u privredi za sve oblasti, može se konstatovati da je profesija nastavnika jedna od nekoliko najslabije plaćenih profesija u Srbiji u godini koja je predmet analize. Ovo je posebno zabrinjavajuće ukoliko se uzme u obzir da je nastavnička profesija sačinjena od onih zaposlenih koji su uglavnom visokoobrazovani. S tim u vezi, može se na određeni način zaključiti da u Srbiji ne postoji direktna veza između obrazovnog nivoa i nivoa zarade zaposlenog. Očigledno je da postoje drugi faktori koji determinišu zaradu i status neke profesije u pogledu distribucije zarada.

4. FEMINIZACIJA NASTAVNIČKE PROFESIJE KAO UZROK NISKIH ZARADA NASTAVNIKA

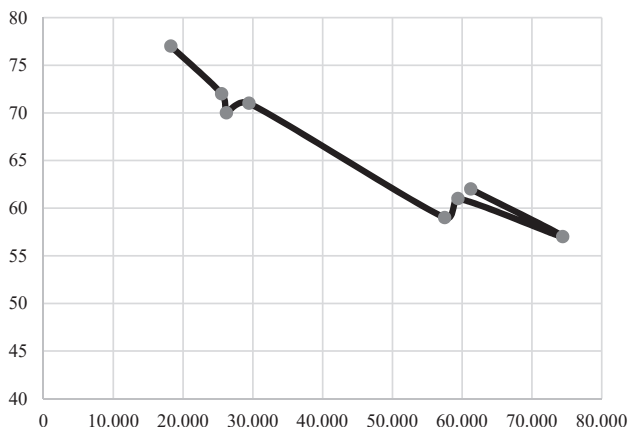
Rodna zastupljenost nastavnika u oblasti obrazovanja je često korišćen indikator koji reflektuje balansiranoost polova u nastavničkoj populaciji. Takođe, rodna zastupljenost nastavnika reflektuje dinamičke odnose koji oblikuju socijalne i ekonomske uslove rada u podučavanju. Treba imati u vidu da postojanje velikih dispariteta po pitanju pola u obrazovanju može negativno da utiče na kvalitet obrazovnog procesa i potražnju za obrazovanjem, posebno učenika ženskog pola (UNESCO, 2011). Naime, u izveštaju Ujedinjenih nacija iz 2003. godine navodi se da je u zemljama u kojima je učešće žena u nastavničkoj profesiji nisko, stopa upisa učenika ženskog pola niža u odnosu na stopu upisa učenika muškog pola, što predstavlja jedan od negativnih uticaja ovog dispariteta. Preciznije, navodi se da u tim zemljama sedam učenika ženskog pola upiše osnovno obrazovanje na svakih deset učenika muškog pola (UNESCO, 2003).

Istorijski posmatrano, sve do sredine devetnaestog veka podučavanjem su se bavili uglavnom muškarci. Nakon toga je došlo do značajnog preokreta, tako da je danas podučavanje dominantno ženska profesija (Houston, R., 2009). Štaviše, poslednjih nekoliko decenija broj nastavnika ženskog pola je značajno veći u ukupnoj nastavničkoj populaciji, što na neki način može delovati iznenađujuće. Naime, od sredine prošlog veka mnoge profesije, koje su tradicionalno dominantno bile muške, postale su otvorene za žene. Na primer, prema podacima Zavoda za statistiku rada Sjedinjenih američkih država početkom sedamdesetih godina prošlog veka u toj zemlji su oko 5% pravnik, oko 10% lekara i oko 15% farmaceuta bile žene. Nakon 40 godina broj pravnik, lekara i farmaceuta ženskog pola je povećao svoje učešće u ovim profesijama za 35%, 30% i 55%, respektivno (CPRE, 2014). Kako je povećan broj alternativa za zapošljavanje žena, očekivano bi bilo da se smanji učešće žena u onim profesijama koje su dominantno ženske. Međutim, to nije bio slučaj sa profesijom nastavnika, budući da su i broj nastavnika ženskog pola i učešće nastavnika koje su žene početkom ovog veka značajno povećani u gotovo svim zemljama. Pored toga, ovo povećanje učešća nastavnika ženskog pola u ukupnoj nastavničkoj profesiji se ne može objasniti smanjenjem broja nastavnika muškog pola koji su počeli da se bave podučavanjem. Broj muškaraca koji su postali nastavnici je u poslednjih nekoliko decenija porastao za oko 20%, ali je broj žena koje su izabrale profesiju nastavnika porastao za oko 40% u istom tom periodu, što je rezultiralo povećanjem učešća žena u podučavanju (UNESCO, 2003). Neka od mogućih objašnjenja ovakvog kretanja u oblasti obrazovanja su sledeća: prvo moguće objašnjenje jeste da je broj žena koje su stupile na tržište rada značajno povećan – iako žene danas imaju mnogo više mogućnosti izbora poslova nego što je to bilo u prošlosti, povećanje ukupnog broja žena na tržištu rada može biti delimično odgovorno za povećanje broja nastavnika ženskog pola. Povećanje broja žena u nastavničkoj profesiji rezultat je većeg broja žena u radnoj snazi. Drugo, potencijalno objašnjenje može imati veze sa raspodelom vremena žene na ulogu domaćice i ulogu hraniteljke porodice. Naime, visoko učešće žena u nastavničkoj profesiji može biti posledica zadovoljavajuće raspodele vremena koju pruža rad u oblasti obrazovanja, tako da se žena na odgovarajući način može posvetiti ovim dvema ulogama. Profesija nastavnika ne samo da ženi omogućava ulogu hraniteljke porodice, već, imajući u vidu organizovanost vremena u nastavničkoj profesiji, omogućava i posvećivanje više vremena ulozi domaćice nego što bi to bilo moguće u drugim profesijama (CPRE, 2014).

Prema podacima za 2019. godinu procenat nastavnika ženskog pola u Srbiji je u osnovnom obrazovanju u proseku iznosio 75%, što ukazuje na to da je tek svaki peti nastavnik u osnovnom obrazovanju bio muškog pola. U srednjem obrazovanju je u toj godini u Srbiji procenat nastavnika ženskog pola iznosio prosečno 63% – od svaka tri nastavnika dva su bila ženskog pola. U Srbiji je za tu godinu procenat nastavnika ženskog pola u visokom obrazovanju iznosio oko 46%, – od devet nastavnika u visokom obrazovanju u analiziranom periodu, četiri nastavnika su bile žene. S tim u vezi, u slučaju Srbije se može izvesti nekoliko zaključaka. Prvo, procenat žena u nastavničkoj profesiji je izrazito visok, što je u skladu sa tendencijom feminizacije ove profesije na svetskom nivou. Drugo, procenat žena koje se bave podučavanjem je najveći u osnovnom, a najmanji u visokom obrazovanju, odnosno navedeni procenat opada sa povećanjem obrazovnog nivoa, što takođe predstavlja trend koji je prisutan i u drugim zemljama sveta.

Početak dvehiljaditih godina ovog veka u svetu je u proseku oko 60% nastavnika u osnovnom i srednjem obrazovanju bilo ženskog pola. Međutim, postoje izražene varijacije po pitanju učešća žena u nastavničkoj profesiji na regionalnom nivou. Na primer, 2005. godine u regionu Severne Amerike i Zapadne Evrope, od ukupnog broja nastavnika u osnovnom obrazovanju oko 80% njih su bile žene, dok je u regionu Saharske Afrike i Južne i Zapadne Azije taj broj iznosio oko 45%. Posmatrano na svetskom nivou, učešće žena u nastavničkoj profesiji u osnovnom obrazovanju je od 1990. do 2005. godine povećano sa 55% na 60%. Ove varijacije među regionima su manje izražene u srednjem obrazovanju, ali ipak nisu neznatne. Tako je, na primer, 2005. godine u regionu Centralne i Istočne Evrope tri od pet nastavnika bilo ženskog pola, dok je u regionu Saharske Afrike jedan od četiri nastavnika bio ženskog pola. Na svetskom nivou u periodu od 1990. do 2005. godine učešće žena u nastavničkoj populaciji u srednjem obrazovanju je povećano sa 45% na 50% (UNESCO, 2006). Štaviše, veza između učešća žena u nastavničkoj profesiji u 2010. i 2015. godini, kako u osnovnom, tako i u srednjem obrazovanju, je pozitivna – u posmatranom periodu od pet godina je u gotovo svim zemljama došlo do porasta broja nastavnika koji su ženskog pola. Ovo upućuje na zaključak da je feminizacija nastavničke profesije svetski fenomen.

► **GRAFIKON 1. VEZA IZMEĐU PROSEČNE GODIŠNJE ZARADE NASTAVNIKA (U USD PPP) I PROCENTA NASTAVNIKA ŽENSKOG POLA U NASTAVNIČKOJ POPULACIJI**

Izvor: prikaz autora na osnovu podataka Education at Glance Report 2020

U vezi sa prethodno iznetim stavovima o feminizaciji nastavničke profesije treba izdvojiti sledeće. Posebno važna jeste činjenica o postojanju tendencije da prosečna zarada u nekoj profesiji bude niža što je procenat zaposlenih žena u toj profesiji veći. Ova pravilnost se može uočiti i u slučaju nastavničke profesije. Naime, veza između prosečne godišnje zarade nastavnika, iskazane u USD PPP, i procenta žena u nastavničkoj populaciji u 2019. godini, kako u osnovnom, tako i u srednjem obrazovanju, je negativna. Drugim rečima, što je u nekoj zemlji veće učešće žena u nastavničkoj populaciji, to je prosečna godišnja zarada svih nastavnika u toj zemlji manja. Na primer, u zemljama poput Srbije, Slovačke, Mađarske i Poljske, gde je procenat nastavnika ženskog pola u oba obrazovna nivoa veći od 70%, prosečna godišnja zarada se kretala u rasponu od 18.000 USD PPP do 25.000 USD PPP. Dalje, u zemljama kao što su Austrija, Irska, Danska i Nemačka, gde procenat žena u populaciji nastavnika i u osnovnom i u srednjem obrazovanju iznosi oko 55%, ostvarena prosečna godišnja zarada iznosi između 55.000 USD PPP i 70.000 USD PPP. Stoga niska cenjenost nastavničke profesije u pogledu nivoa zarade može predstavljati rezultat izražene feminizacije ove profesije, odnosno ilustrovati postojanje rodne nejednakosti (ILO, 2010). S tim u vezi, Međunarodna organizacija rada je poslednjih godina podstakla zemlje na analizu rodne zastupljenosti, kako u profesiji nastavnika, tako i u ostalim profesijama.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Analiza zarada nastavnika upućuje na to da je, apsolutno posmatrano, prosečna mesečna bruto zarada nastavnika u osnovnom i srednjem obrazovanju u Srbiji prema poslednje raspoloživim podacima iznosila oko 75.000 dinara. Uočeno je da se prosečna zarada nastavnika ne menja sa povećanjem nivoa obrazovanja u kojem je nastavnik zaposlen, ali da prosečna zarada nastavnika raste sa povećanjem godina radnog iskustva. Relativno posmatrano, odnos prosečne godišnje zarade nastavnika i BDP pc, iskazan u USD ppp, u Srbiji je za nivo osnovnog i srednjeg obrazovanja u 2019. godini bio identičan i iznosio je oko 1. Vrednost ovog odnosa ukazuje na to da je nastavnik zaposlen u osnovnom i srednjem obrazovanju u Srbiji na kraju te godine zaradio u proseku iznos koji se ne razlikuje od onog koji je u proseku zaradio svaki stanovnik Srbije. Slično, imajući u vidu odnos prosečne zarade nastavnika u osnovnom i srednjem obrazovanju i prosečne zarade u privredi za sve oblasti, može se konstatovati da je profesija nastavnika jedna od nekoliko najslabije plaćenih profesija u Srbiji u periodu koji je bio predmet analize – što posebno zabrinjava budući da je nastavnički kadar većinom visokoobrazovan. S tim u vezi, zajedno sa prethodnim rezultatima o apsolutnoj i relativnoj visini prosečne zarade nastavnika, ovo upućuje na činjenicu da je u Srbiji profesija nastavnika u osnovnom i srednjem obrazovanju nisko cenjena.

Na osnovu analize rodne zastupljenosti može se zaključiti da je procenat žena u nastavničkoj profesiji u Srbiji izrazito visok, pri čemu se on po obrazovnim nivoima razlikuje, što je u skladu sa tendencijom feminizacije ove profesije na svetskom nivou. Preciznije, procenat žena koje se bave podučavanjem je najveći u osnovnom obrazovanju i iznosi nešto više od 75%, a najmanji u visokom obrazovanju i iznosi oko 45%. Navedeni procenat opada sa povećanjem obrazovnog nivoa, što takođe predstavlja trend koji je prisutan i u drugim zemljama sveta. Izražena feminizacija nastavničke profesije može predstav-

Ijati jedan od uzorka relativno niske zarade koju nastavnici u obrazovnom sistemu Srbije ostvaruju, kao rezultat postojanja određenog vida rodne nejednakosti.

U pogledu zarade nastavnika treba poći od činjenice da se izdvajanja za novčane kompenzacije nastavnog osoblja dobijaju kao proizvod zarade nastavnika i broja nastavnika. Tako da zarada nastavnika u osnovnom i srednjem obrazovanju može biti povećana povećanjem izdvajanja za novčane kompenzacije nastavnika i/ili smanjenjem broja nastavnika. S tim u vezi, u određenom broju studija (e.g. Woessmann and West, 2006) utvrđeno je da one zemlje koje sprovode obrazovnu politiku zapošljavanja manjeg broja nastavnika koji su visoko plaćeni i sa boljim kvalifikacijama ostvaruju bolje rezultate u pogledu kvaliteta obrazovanja, posmatranog međunarodno uporedivim testovima, u odnosu na zemlje koje sprovode obrazovnu politiku zapošljavanja većeg broja nastavnika koji su nisko plaćeni i sa lošijim kvalifikacijama. Na ovakav rezultat utiče veza koja postoji između zarade nastavnika i učenik-nastavnik racia. Naime, rezultati ovih studija ukazuju da je, u slučaju ograničenih resursa za obrazovanje, optimalnija politika izdvajanja resursa za visoke zarade nastavnika pre nego politika izdvajanja tih resursa za smanjenje učenik-nastavnik racia. Primera radi, zemlje kao što su Japan i Singapur godinama sprovode politiku zapošljavanja manjeg broja visoko plaćenih nastavnika, a čiji učenici posledično ostvaruju značajne rezultate na međunarodno uporedivim testovima. Stoga, kako su izdvajanja za novčane kompenzacije nastavnog osoblja u Srbiji već dovoljno visoka, a vrednost učenik-nastavnik racia niska, očekivano bi bilo zaradu nastavnika u osnovnom i srednjem obrazovanju povećati smanjenjem broja nastavnika. Posebno je važno ukoliko se proceni da bi optimalno bilo da se zarada nastavnika poveća putem mere smanjenja nastavničke populacije, izvršiti detaljnu analizu kretanja broja učenika i broja nastavnika po školskim okruzima i nivoima obrazovanja, kako bi se precizno utvrdilo u kojim školama i na kojim predmetima postoji višak nastavnog osoblja. Drugim rečima, smanjenje nastavničke populacije moglo bi se ostvariti smanjenjem broja nastavnika sa nepunim radnim vremenom za koje povećanje pedagoške norme nije moguće. Zatim, potrebno je definisati kriterijme na osnovu kojih bi ovo smanjenje bilo sprovedeno, kako se ne bi dogodilo da obrazovni sistem napusti najkvalitetnije nastavno osoblje.

Takođe, u cilju povećanja zarade nastavnika u osnovnom i srednjem obrazovanju treba razmotriti i mogućnost decentralizacije finansiranja obrazovnog sistema, odnosno uvođenje *per capita* finansiranja u obrazovanju u Srbiji. Naime, *per capita* finansiranje se zasniva na principu da finansije prate učenika, tako da se školama odobravaju finansijska sredstva prema broju učenika, koji su podeljeni u različite grupe prema karakteristikama koje utiču na različit nivo troškova za njihovo obrazovanje. Na primer, te karakteristike mogu se odnositi na nastavni plan i program koji učenik prati, razred učenika, lokaciju škole koju učenik pohađa, socijalni status porodice iz koje učenik potiče. Dakle, ukupna finansijska sredstva dodeljena određenoj školi dobijaju se kao proizvod novčanog iznosa po učeniku određenog u skladu sa prethodno navedenim karakteristikama i broja učenika u toj školi koji odgovaraju tim karakteristikama. Osnovna ideja *per capita* finansiranja obrazovnog sistema jeste promena načina raspodele finansija za obrazovanje tako da ona bude efikasnija i pravičnija.

REFERENCE

Allegretto, S. et al. (2011). *The teaching penalty: An update through 2010*. Economic Policy Institute.

Barro, R., Lee, J. (2001). International data on educational attainment: updates and implications. *Oxford Economic papers*, 53 (3), pp. 541-563. <https://doi.org/10.1093/oeq/53.3.541>

Belfield, C., Heywood, J. (2008). Performance pay for teachers: Determinants and consequences. *Economics of Education Review*, Elsevier, vol. 27 (3), pp. 243-252. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2008.01.002>

CPRE. (2014). *Seven trends: the transformation of the teaching force*. University of Pennsylvania – Consortium for Policy Research in Education.

Dolton P., Marcenaro-Gutierrez O. (2011). If you Pay peanuts, do you get Monkeys? A Cross Country Comparison of Teacher Pay and Pupil Performance. *Economic Policy*, vol. 26 (65), pp. 5–55. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0327.2010.00257.x>

Hanushek, E., Kimko, D. (2000). Schooling, labor-force quality, and the growth of nations. *American economic review*, 90 (5), pp. 1184-1208. <https://doi.org/10.1257/aer.90.5.1184>

Hanushek, E., Wossmann, L. (2007). *Education Quality and Economic Growth*. World Bank Publishing. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-4122>

Houston, R. (2009). Teachers in history. In: Saha, L., Dworkin, G. (Eds.), *International Handbook of Research on Teachers and Teaching*, Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-73317-3_2

Gilpin, G., Kaganovich, M. (2012). The quantity and quality of teachers: Dynamics of the trade-off. *Journal of Public Economics*, 96 (3-4), pp. 417-429. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2011.10.003>

ILO (2010). *The Gender Bias of the Teaching Profession*. Education International Publishing.

Ješić, M. (2017). Značaj finansijskog obrazovanja u odrastanju dece - Prikaz knjige: Fabris, N., Luburić, R. (2017). Finansijsko obrazovanje dece i omladine. *Ekonomске ideje i praksa*, broj 24, str. 119-123.

OECD (2015). *Attracting, Developing and Retaining Effective Teachers – Final Report: Teachers Matter*. OECD Publishing.

OECD (2020). *Education at a Glance 2019: OECD Indicators*. OECD Publishing.

UNESCO (2003). *Gender and Education for All: The Leap to Equality*. UNESCO Publishing.

UNESCO (2005). *EFA Global Monitoring Report 2005: Education for All: The Quality Imperative*. UNESCO Publishing.

UNESCO (2006). *Teachers and Educational Quality: Monitoring Global Needs for 2015*. UNESCO Publishing.

UNESCO (2011). *Woman and the Teaching Profession, Exploring the feminisation Debate*. UNESCO Publishing.

UNICEF (2011). *Teachers: A Regional Study on Recruitment, Development and Salaries of Teachers in the CEECIS Region*. UNICEF Publishing.

Vuksanovic, N. (2015). The quality of education: notion, measurement and determinants. *Conference Proceedings from 17th EBES Conference-Venice*, pp. 606–632.

Vuksanović, N. (2016). Efekti vršnjačkog uticaja na obrazovna postignuća: teorijski okvir i empirijska identifikacija. *Ekonomске ideje i praksa*, br. 19, str. 65-87.

Willms, J. (2006). Variation in socioeconomic gradients among cantons In French-and Italian-speaking Switzerland: Findings from the OECD PISA. *Educational Research and Evaluation*, 12 (02), pp. 129-154. <https://doi.org/10.1080/13803610600587008>

Woessmann, L., West, M. (2006). Class-size effects in school systems around the world: Evidence from between-grade variation in TIMSS. *European Economic Review*, 50 (3), pp. 695-736. <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2004.11.005>

World bank (2004). *EFA-FTI Progress Report 2004*. World bank Publishing.

<https://data.worldbank.org/>

<https://data.stat.gov.rs/?caller=SDDB>

<http://data.uis.unesco.org/>
